

Ο Κων. Τσάτσος εξηγεί, πριν από 60 χρόνια, την κρίση

ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΜΕΡΤΖΟΥ

προέδρου της Εταιρείας
Μακεδονικών Σπουδών,
δημοσιογράφου και συγγραφέα

Τι έφταιξε που φτάσαμε έως εδώ; Τι άλλο πρέπει να κάνουμε για να βγούμε; Φταίκανε που φταίκανε οι πολιτικοί και ακόμη φταίνε φανερά. Αλλά τι κάναμε και τι κάνουμε εμείς οι απλοί πολίτες; Ποτάμια οι απαντήσεις και οι βαθυστόχαστες αναλύσεις αυτά τα μαύρα χρόνια. Μιαν πικρή απάντηση, ωστόσο, μας είχε δώσει προκαταβολικά ένας φιλόσοφος Έλληνας πολιτικός πριν από εξήντα χρόνια. Εξακολουθεί να ισχύει.

Τον Οκτώβριο του 1954 ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, μετά 21 χρόνια πρώτος Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, δημοσίευσε στο περιοδικό «Εστία» το μικρό πολιτικό δοκίμιο του Οξυρύνχειοι Πάπυροι. Υποτίθεται ότι ήταν επιστολές, γραμμένες λατινικά σε πάπυρο, που τάχα είχαν βρεθεί στην Οξύρρυγχο της Αιγύπτου. Ο Ρωμαίος Συγκλητικός Μενένιος Απίος έγραφε στον Ανθύπατο της υπόδουλης Ελλάδος Ατίλιο Νάβιο τα εξής:

Αλλάιμονο στους λαούς, όταν τις προσπάθειές τους τις ενσαρκώνουν μονάχα σε μεμονωμένα άτομα που περνούν και όχι σε ανθρωπίνες κοινότητες, σε θεσμούς, που αντέχουν στη ροή των πραγμάτων και σηκώνουν άνετα τον όγκο των πολύχρονων έργων.

Ο Έλληνας είναι πιο εγωιστής από όλα τα έθνη του κόσμου. Το άτομό του είναι «πάντων χρημάτων μέτρον» κατά το ρητό του Πρωταγόρα. Αδέσμευτο, αυθαίρετο και ατίθασο, αλλά και αληθινά ελεύθερο ορθώνεται το εγώ των Ελλήνων. Χάρης σε αυτό σκεφθήκανε πηγαία, πρώτοι αυτοί, όσα εμείς αναγκάζομαστε σήμερα να σκεφθούμε σύμφωνα με τη σκέψη τους. Είναι όμως και του καλού και του κακού πηγή τούτο το χάρισμα. Το ίδιο εγώ, που οικοδομεί τα ιδανικά πολιτικά συστήματα, διαλύει και τις πραγματικές Πολιτείες. Και ήρθαν οι καιροί όπου ο ελληνικός εγωισμός ξέχασε την τέχνη που οικοδομεί τους ιδανικούς κόσμους, αλλά δεν ξέχασε την τέχνη που γκρεμίζει τις πραγματικές Πολιτείες.

Απορείς πώς η Πατρίδα των πιο μεγάλων νομοθετών έχει τόσο λίγη πίστη στο νόμο. Σπάνια οι Έλληνες πείθονται «τοίς κείνων ρήμασι». Πείθονται μόνο στα ρήματα τα δικά τους και ή αλλάζουν τους νόμους κάθε λίγο ανάλογα με τα κέφια της στιγμής ή, όταν δεν μπορούν να τους αλλάξουν, τους αντιμετωπίζουν σαν εχθρικές δυνάμεις και μεταχειρίζονται εναντίον τους τη βία ή τον δόλο. Ο Έλληνας έχει πιο αδύνατη μνήμη από μας και γι' αυτό έχει λιγότερη συνέχεια στον πολιτικό του βίο. Είναι ανυπόμονος και κάθε λίγο, μόλις δυσκολέψουν κάπως τα πράγματα, αποφασίζει ριζικές μεταρρυθμίσεις. Θεσ να σαηνέψεις την Εκκλησία του Δήμου σε μια πόλη ελληνική; Πεσ τους: «Σας υπόσχομαι αλλαγές». Πεσ τους: «Θα θεσπίσω νέους νόμους».

Οι Έλληνες λίγα πράγματα σέβονται και σπάνια όλοι τους τα ίδια. Και προς καλού και προς κακού στέκουν απάνω από τα πράγματα. Για να κρίνουν αν ένας νόμος είναι δίκαιος, θα τον μετρήσουν με το μέτρο της προσωπικής τους περίπτωσης, ακόμα και όταν υπεύθυνα

τον κρίνουν στην Εκκλησία ή στο Δικαστήριο. Ο Έλληνας ζητεί από τον νόμο Δικαιοσύνη για τη δική του, προσωπική περίπτωση.

Δεν χάνει τον καιρό του σε επαίνους των άλλων. Δεν χαιρέται τον έπαινο. Χαίρεται όμως τον ψόγο και γι' αυτόν βρίσκει πάντα καιρό. Για την κατανόηση, την αληθινή, αυτήν που βγαίνει από τη συμπάθεια γι' αυτό που κατανοείς, δεν θέλει τίποτα να θυσιάσει. Ο εγωκεντρισμός αφαιρεί από τον Έλληνα τη δυνατότητα να είναι δίκαιος. Ο Έλληνας δεν συχωρνάει στο συμπόλιτο του καμιά προκοπή. Οποιον τον ξεπεράσει, ο Έλληνας τον φθονεί με πάθος και, αν είναι στο χέρι του να τον γκρεμίσει από εκεί που ανέβηκε, θα το κάνει.

Δεν του αρέσει η χοντροκομμένη δολοφονία στους διαδρόμους του Παλατιού, αλλά η λεπτοκαμωμένη συκοφαντία, ένα είδος

ηγέτης λέει τη γνώμη του, βελτιώνει τη διατύπωση της με τις πολλές επαναλήψεις, χωρίς να περιμένει ούτε να θέλει καμιάν αντιγνωμία.

Ο Έλληνας πολιτικός ανακυκλώνεται μόνος του μέσα στις δικές του σκέψεις, γιατί πιστεύει πως αυτές αρκούν για το έργο του ή, το χειρότερο, γιατί η χρησιμοποίηση και των άλλων στην εκτέλεσή του θα περιορίζε την κυριότητά του απάνω στο έργο· θα το έκανε περισσότερο τέλειο, αλλά λιγότερο δικό του. Τούτη η μοιραία για την τύχη των Ελλήνων εγωπάθεια φέρνει και ένα άλλο, χειρότερο, δεινό: όπου βασιλεύει, τα έργα σχεδιάζονται πάντα μέσα στα στενά όρια της ατομικότητας, σύντομα και βιαστικά, για να συντελεσθούν όλα, πριν το πρόσωπο εκλείψει. Η πολιτική όμως που θεμελιώνει τις μεγάλες Πολιτείες δεν σηκώνει ούτε βιασύνη ούτε συντομία.

αναίμακτου ηθικού φόνου, ενός φόνου διακριτικότερου και εντελέστερου, που αφήνει του δολοφονημένου τη σάρκα σχεδόν ανέπαφη να περιφέρει την ατίμωση και τη γύμνια της στους δρόμους και στις πλατείες. Γιατί και τη συκοφαντία την έχουν αναγάγει σε τέχνη αυτοί οι θαυμάσιοι, οι φιλότεχνοι Έλληνες, οι πρώτοι δημιουργοί του καλού και του κακού λόγου. Χίλια μίλια έχει η μηλιά και έχει μόνο ένα χαλασμένο. Αμα όμως όλο γι' αυτό μιλάς, βλέπει ο άλλος μπροστά του μια μηλιά σκουληκιασμένη. Και όμως οι λέξεις που αρθρώθηκαν δεν περιέχουν ψευτιά καμιά. Το ψέμα είναι πέρα από τις λέξεις, στο νόημα το φευγαλέο.

Το ανυπόταχτο σε κάθε πειθαρχία, η περιφρόνηση των άλλων, ο φθόνος και η αρρωστημένη διόγκωση της ατομικότητας σπρώχνουν σχεδόν τον κάθε Έλληνα να θεωρεί τον εαυτό του πρώτο μέσα στους άλλους. Παρά να υποβάλει την σκέψη του στη βάση μιας ομαδικής συζήτησης, προτιμάει να ριψοκινδυνεύσει με μόνες τις προσωπικές του δυνάμεις. Πρόσεξε τις συσκέψεις των ηγετών των πολιτικών τους μερίδων με τους δήθεν φίλους των και θα δεις ότι οι περισσότερες είναι προσχήματα. Ο

Ποτέ, μα ποτέ δεν θέλησα να σου πω ότι λείπει η πολιτική σκέψη στην Ελλάδα. Απεναντίας πιστεύω πως αφθονεί, περισσότερο μάλιστα από ό,τι φαντάζεται όποιος βλέπει τα πράγματα απ' έξω. Μόνο που δεν μας είναι αισθητή η παρουσία της, γιατί οι άνδρες που την κατέχουν φθείρονται ο ένας από τον άλλο σε μια αδιάκοπη, πεισματική και το πιο συχνά μάταιη σύγκρουση. Αν λείπει κάτι των Ελλήνων πολιτικών δεν είναι ούτε η δύναμη της σκέψης ούτε η αγωνιστική διάθεση. Στον χαρακτήρα, στο ήθος φωλιάζει η αρρωστία. Οσα δεινά υποφέρανε ως τα σήμερα οι Έλληνες, μα θαρρώ και όσα θα υποφέρουν στο μέλλον μίαν έχουν κύρια και πρώτη πηγή: την φιλοπρωτία, τη νόμιμη θυγατέρα του τρομερού εγωισμού.

Η θέλησή τους για ισότητα, άμα την αναλύσεις, θα δεις ότι δεν απορρέει από την αγάπη της Δικαιοσύνης, αλλά από τον φθόνο της υπέρτερης αξίας. «Μια που εγώ», λέει ο Έλληνας, «δεν είμαι άξιος να ανεβώ ψηλότερα από σένα, τότε τουλάχιστον και εσύ να μην ανεβείς από μένα ψηλότερα. Συμβιβάζομαι με την ισότητα». Μέσα του, λοιπόν, δεν αδικεί τόσο, όσο πλανάται. Γεννήθηκε με την ψευδαισθηση της

υπεροχής. Οσοι και όσο μένουν οπαδοί, προσπαθούν συνεχώς να αναποδογυρίσουν την τάξη της ηγεσίας και να διευθύνουν αυτοί από το παρασκήνιο τον ηγέτη. Γι' αυτό και βλέπεις τόσο συχνά να είναι περιζήτητοι οι μέτριοι ηγέτες, που προσφέρονται ευκολότερα στην παρασκηνιακή ηγεσία των οπαδών τους.

Μα δεν είναι μόνο στον πόλεμο γενναίος και άξιος μαχητής ο Έλληνας, αλλά και στην ειρήνη. Ακριβώς γιατί η γενναϊότητά του δεν είναι συλλογική σαν των περισσότερων λαών, αλλά ατομική, γι' αυτό δεν φοβάται, και εκεί που βρίσκεται μόνος του, να ριψοκινδυνεύει στην ξενιτιά, στο παράτολμο ταξίδι, στην εξερεύνηση του αγνώστου. Γι' αυτό και τόλμησε τέτοια που εμείς δεν θα τολμούσαμε ποτέ.

Αναρωτιέσαι κάποτε γιατί τολμάει αυτά τα παράτολμα ο Έλληνας; Επειδή είναι γενναίος ο Έλληνας, είναι και παίκτης. Παίζει την παρουσία του, τη ζωή του και κάποτε και την τιμή του. Γεννήθηκε για να σκέπτεται μόνος, για να δρα μόνος, για να μάχεται μόνος και γι' αυτό δεν φοβάται τη μοναξιά. Και εύκολα θα σου ξανοιχθεί και ας είσαι ξένος. Αρκεί εσύ να μην αρχίσεις να κακολογείς τίποτα το ελληνικό, γιατί τότε μέσα του ζυπνεί μια άλλη αρετή, η περηφάνια.

Ναι, ναι, σε βλέπω να γελάς ότι αυτούς τους ταπεινούς κόλακες, που σέρνονται στους προθαλάμους μας, τους ονομάζω περήφανους. Και όμως θα αστοχήσεις στο έργο σου, αν αγνοήσεις αυτή την αλήθεια. Πρόσεξε την υπεροψία και τη φιλοτιμία των Ελλήνων. Μην πλανάσαι! Έχουν την ευαισθησία των ξεπεσμένων ευγενών. Είναι γκρεμισμένοι κοσμοκράτορες, ποτέ όμως τόσο χαμηλά πεσμένοι, ώστε να ξεχάσουν τι ήτανε. Η πολυσύνθετη ψυχή τους χωράει κάθε λογής αντιφάσεις και έρχονται ώρες που είναι δίκαιος ο ειρωνικός λόγος του Ιουβενάλιου: «Τον λιμασμένο Γραικύλο κί' αν στον ουρανό τον προστάξεις να πάει, θα πάει». Άλλοι όμως είναι τούτοι οι Γραικύλοι και άλλοι οι Έλληνες. Και το πιο περίεργο: οι ίδιοι τούτοι σε άλλες ώρες είναι Γραικύλοι και σε άλλες Έλληνες.

Πρόσεξε αυτούς τους παλληκαράδες της πολιτικής, που δεν καταλαβαίνουν ότι είναι γελοίο να έχεις το ύφος του δυνατού και του τρανού, όταν από καιρό έχεις πάψει να είσαι. Καθώς τρέφονται από την οπτασία των περασμένων τους μεγαλείων, δεν μπορούν να συμμορφωθούν με τις σημερινές τους διαστάσεις. Μα για τους Έλληνες, τους δασκάλους μας, είναι άραγε σωστό που μπορούν σήμερα να κάνουν ακίνδυνα τρέλλες του κεφαλιού τους, γιατί ξέρουν πως έχουμε γνώσιν εμείς οι φύλακες, οι Ρωμαίοι; Είναι άραγε σωστό να αισθάνονται πως έχουν περιθώρια παιχνιδιού, περιθώρια όπου μπορούν να αφήσουν τα πάθη τους να ικανοποιούνται, χωρίς να κινδυνεύει η ύπαρξή τους, που την προστατεύομε εμείς; Ετσι τους βλέπεις και δεν ζυγίζουν τους λόγους και τις πράξεις τους όσο θα τις ζύγισαν, αν εμείς δεν υπήρχαμε.

Φοβάμαι πως φτάσαμε στον καιρό, που η φωτεινή πλευρά της προσωπικότητάς τους πηγαίνει όλο μικραίνοντας και αντίθετα η σκοτεινή όλο και αυξάνει· και δεν ξέρω, δεν μπορώ να ξέρω, αν ετούτος ο κατήφορος μπορεί ποτέ πια να σταματήσει.

Υ.Γ. Εδώ τελειώνει ο δρόμος μας.
Καλά Χριστούγεννα και Καλή Χρονιά. Αντίο.